



Fotó: Bv. fotó

Éles Éva

Á FOGVATARTOTTAKKAL KAPCSOLATOS PSZICHOLÓGIAI FELADATOK BEMUTATÁSA, KIEMELT TÉMAKÖRKÉNT ISMERTETVE A TÉNYLEGES ÉLETFOGYTIGLANOS FOGVATARTOTTAKKAL KAPCSOLATOS KIHÍVÁST

Psychological tasks relating to inmates, highlighting the challenges of caring for the prisoners serving actual life sentence

A pszichológus szakmai tudásával a fogvatartottak társadalmi reintegrációját támogatja, feladata az önbecsülés és felelősségérzet fenntartása és fejlesztése, a társadalmi hasznosság tudatának kialakítása, a szabadulás utáni társadalomba való beilleszkedés elősegítése. Munkája a fogvatartottal való első találkozással kezdődik, befogadó szűrővizsgálattal feltárja a fogvatartott személyiségének aktuális jellemzőit, a biztonságot veszélyeztető tényezőket. A kockázatértékelés alapján megtervezi a gondozási tevékenységet, kiemelt figyelmet fordít az öngyilkossági kísérletek megelőzésére, a krízishelyzetek kezelésre, valamint a biztonságot veszélyeztető körülmények feltárására. A jó mentálhigiénés környezet megteremtésében kiemelt szerepe van, a lelki egészség megőrzése érdekében preventív munkát végez.

A tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt fogvatartottakkal végzett pszichológusi munka fókuszában a részleg életébe, a közösségébe való beilleszkedés és az új élethelyzet elfogadása áll. Fontosnak tartja fenntartani az élet iránti vágyat, a különböző tevékenységek iránti érdeklődést, a motivációt olyan tevékenységek iránt, amelyek flow élményhez, boldogsághoz juttatják a fogvatartottakat.

Kulcsszavak: reintegráció, börtönhumanizáció, befogadó szűrővizsgálat, kockázatértékelés, szuicid prevenció, tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés, flow élmény

The psychologist uses his/her professional knowledge to support the social reintegration of the inmates, his/her task is to help maintaining and developing self-esteem and sense of responsibility, developing the awareness of social utility, and to facilitate integration into the post-release society. The psychologist's work begins with the first encounter with the inmate, where an inclusive screening reveals the current characteristics of the prisoner's personality and the factors that threaten security. Based on the risk assessment, the psychologist plans the care activity paying particular attention to the prevention of suicide attempts, crisis management and detecting the conditions threatening safety. The psychologist plays a key role in creating a good mental hygiene environment, and does preventive work to preserve mental health.

The psychologist's work with life-long sentenced prisoners focuses on the prisoners accepting the new life situation, integrating into the life and the community of the prison section. It is important to maintain the desire to live, the interest in various activities, and the motivation for activities that result for prisoners in living some flow experience and happiness.

Keywords: reintegration, prison humanization, screening during the intake interviews of the prisoners, risk assessment, suicide prevention, life imprisonment, flow experience

AJÁNLÓ ÉLES ÉVA TANULMÁNYÁHOZ

A börtönpszichológia intézményes bekapcsolódása a hazai büntetés-végrehajtás elméleti művelésébe és gyakorlatának alakításába a 20. század 70-es éveire tehető. Ez összefüggésben állt azzal, hogy honi börtönügyünk fejlődését a 70-es évek második feléig – a nyugat-európaítól eltérően – nem támogatta számottevő elméleti tevékenység. Ennek oka a szakterület elzártságában és elzárkózásában keresendő, abban a sajátosságban, hogy hazánkban az állami erőszakszervek, így a büntetés-végrehajtás egész intézményrendszere a politika direkt, intim irányítási szférájába került, s így az elméleti művelés számára alig hozzáférhető volt. A társadalomtudományoknak különösen a 70-es évektől való korlátozott felélénkülése után a börtönügy a kriminológiával, a pedagógiával és a pszichológiával is talált érintkezési pontokat. A nevelés gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, amelyek az elítéltet esélyesebbé tették a társadalomba beilleszkedésre. E folyamat fontos állomása volt a humán segédezőknek, így a pszichológusoknak a fokozatosan szélesedő bevonása.

A kezdeti években, a pszichológusi hálózat megszervezésekor a börtönpszichológia teljesen kidolgozatlan területnek számított, a pszichológusok egy részét csodavárással, másokat munkájuk lebecsülésével, jobb esetben közömbösséggel fogadták. Tevékenységük hasznossága azonban gyorsan elismerésre talált, amikor szakmai ismereteikkel közreműködtek a differenciált őrzés, a jogszabályok kimunkálásában, de az olyan új intézmények, mint a munkaterápiás intézet, vagy a gyógyító-nevelő csoport létrehozásában és működtetésében is. A 80-as évekre kialakult a börtönpszichológusoknak egy „törzsgárdája”, akik megszerették hivatásukat, és nem csupán az intézetek gyakorlatának színvonalemelésében, de szakmájuk tudományos kutatásában is jelentős eredményeket értek el.

Intézetinkben ma már a pszichológiai munka iránt nagy az igény, a pszichológus egyre sokoldalúbban tud közreműködni a büntetés-végrehajtási feladatok végrehajtásában, mint azt tehette a kezdetekkor. A pszichológus feladata a befogadáskor a fogvatartottak pszichés állapotának megállapítása, hatékony segítségnyújtás a Befogadási és Fogvatartási Bizottságnak a biztonsági kockázat és a fogvatartási rezsim kiválasztásában, valamint a munkaalkalmasság megállapításában. A végrehajtás folyamatában a pszichológus figyelemmel kíséri a fogvatartott pszichés állapotának alakulását, ennek érdekében pszicho-diagnosztikai vizsgálatokat végez. Fontos szerepe van a rendkívüli események megelőzésében stresszkezelő módszerek alkalmazásával, a pszichés feszültségek oldásában és krízishelyzetekben való gyors beavatkozásban. Az intézeti pszichológus feladata nem csupán a fogvatartotti állományra fókuszál, hanem a személyi állomány időszakos pszichikai alkalmassági vizsgálatának elvégzését, pszichés támogatását, gondozását szintén ellátja.

Éles Éva tanulmánya jól tükrözi negyedszázados munkatapasztalata értékeit, a munkaköréhez fűződő intellektuális és érzelmi kapcsolatát. Speciális feladata, az életfogytiglan és tényleges életfogytiglan elítéltekkel való foglalkozás kiemeli őt a többi börtönpszichológus közül. Fokozott felelőssége segíteni ezeket az elítélteket abban, hogy megfelelő túlélési stratégiát készítsenek azért, hogy átvészelhessék az előttük álló, igen hosszú időszakot. Segíteni őket a mindenáron való alkalmazkodásban, a stresszhelyzetekkel való megbirkózásban, a fizikai és pszichikai stabilitás megőrzésében, a depresszió, az öngyilkosság, az agresszió elkerülésében. *(A szerkesztő)*

Bevezetés

Tanulmányomban az életfogytig tartó szabadságvesztés-büntetést töltő fogvatartottakkal végzett pszichológusi tevékenységet szeretném bemutatni. Írásomban több évtizedes pszichológusi munkám tapasztalati anyagát használtam fel.

Humán tudományok a szabadságvesztés sikeréért – Paradigmák váltakozása

A büntetés-végrehajtás humanizálódási folyamata a pedagógia tudománya mellett a pszichológiát is fontosnak vélte bekapcsolni a fogvatartottak reszocializációjába. A pedagógiai eszme, valamint a nyugati treatment irányzatok hatásaként megjelenő terápiás szemlélettel a büntetés-végrehajtás tevékenysége átalakult, a szemléletváltozás egy viszonylag magasan képzett, a humánus értékek iránt elkötelezett, a fogvatartottak nevelését, személyiségének formálását, valamint a társadalmi integrációját fontosnak tartó kezelő személyzet kialakulását eredményezte. A pedagógiai és pszichológiai közelítésmódok integrációja mellett, a szociális problémák kezelésének fontossága is felismerésre került. Világossá vált, hogy az elítéltet csak körülményeinek megváltoztatásával lehet tartósan „átnevelni”, és megfordítva, a körülmények módosulása akkor hat pozitívan az egyenre, ha eme változások befogadására személyisége alkalmassá válik. Ez a komplex szemléletmód a büntetés-végrehajtás adaptációját segíti a változó társadalmi elvárásokhoz, és hozzájárul a benne folyó tevékenység reálisabb értékeléséhez.

A 21. század kezelési koncepciójában a humánus börtön fogalma továbbra is megmaradt, elsősorban a bánásmódra és az egészséges, emberi méltóság megőrzéséhez szükséges életfeltételek, szociális környezet biztosítására vonatkozik.

A szabadságvesztéssel kapcsolatos korábbi szemlélet a társadalmi beilleszkedés hatékonyságának megítélések a reszocializáció sikertelenségéért a „börtönre” hárította a felelősséget, a bűnismétlés, a társadalmi békét megzavaró súlyos bűncselekmények elkövetésekor a közvélemény is a börtönnevelés sikertelenségét hangoztatta.

A társadalmi viszonyok gyors változásával az értékrendek megváltoztak, az életmódbeli különbségek, az iskolázottsági és műveltségi szint csökkenése, a munkával szembeni elutasító attitűd, az alacsony motivációs és aktivitási hajlandóság, a szerfogyasztók és pszichiátriai zavarban szenvedők magas száma, valamint az életkori polarizáció (sok fiatal, sok idős) a börtöntársadalom összetételének megváltozását eredményezte. A változások hatására új kérdések fogalmazódtak meg, például az, hogy a reszocializáció mellett szükséges-e a fogvatartott társadalmi reintegrációja. Felismerésre került, hogy a szabadságvesztés ideje alatt nemcsak szocializálni kell a fogvatartottat, hanem képessé kell tenni arra, hogy beilleszkedjen előbb a börtön mikrokörnyezetébe, majd a szélesebb társadalmi közösségbe, valamint, hogy a megszerzett kompetenciák birtokában jogkövető, hasznos tagja legyen közösségének.

Megfogalmazásra került, hogy a sikeres reintegráció feltétele a fogvatartott aktív, önkéntes részvétele a reintegrációs tevékenységben. E szemlélet szerint a fogvatartott nem elszenvedője a nevelésnek, hanem aktív résztvevője a folyamatnak, a sikeréért a felelősség nemcsak a büntetés-végrehajtást, hanem őt is terheli.

Az önkéntes, aktív viselkedés nem jellemző tulajdonsága a fogvatartottnak, a börtön hierarchikus rendszerében az élet minden területét áthatja a kontroll, ez védekezésre kényszeríti az embert, informális hálózatot hoz létre. Ezt az ellentmondást nem könnyű feloldani. Együttműködést várunk el egy olyan rendszerben, ahol minden élettevékenység szabályozott, amivel szemben a fogvatartotti attitűd negatív.

Egy tréning alkalmával a fogvatartottakat arra kértem, hogy a börtön fogalmára asszociáljanak. Láthatóan élvezték a feladatot, meglepett a cselekvést kísérő eufória. Több alkalommal, évek kihagyásával megismételtem a játékot. Minden alkalommal – felszabadult hangulatban – negatív tartalmú asszociációk születtek. Ebben a milióban a „Légy erős!” mottója érvényes, a reintegrációra pedig a „Légy tevékeny, változz!” jelmondat motíváló.

A 2015-től hatályos új Bv. kódex fő feladatként a társadalmi reintegrációt határozta meg. A fogvatartottal szemben elvárás, hogy jog- és normakövető állampolgár legyen, körültekintően és odaadóan végezze munkáját, vegyen részt a reintegrációs programokban. Pszichológusok esetében ez kiegészülhet Mérei Ferenc gyógyító tevékenységre vonatkozó ajánlásával: *„A pszichológusnak szeretnie kell a beteget, akit rábíznak... meg kell találni a pozitív mozzanatait, a pozitív tulajdonságait kell erősíteni. Ez az ars poétikám, ez a lényege.”*

A pszichológus helye és feladata a Büntetés-végrehajtás Szervezetében

Az elítélt személyiségének megváltoztathatóságát hirdető pedagógiai eszme időszakában a pszichológus a nevelési szakterülethez tartozott, elvárás volt vele szemben a nevelési munka hatékonyságának pszichológiai eszközökkel történő támogatása. A pszichológia erőteljes fejlődésével, speciális szakképesítések birtokában a reszocializációs-reintegrációs folyamat újragondolásával megváltozott a pszichológus intézeti hierarchiában elfoglalt helye, szerepe. A pszichológus végzettségéből és szakmai kompetenciájából fakadóan a dinamikus biztonság megteremtését hatékonyan elősegítve, a büntetés-végrehajtás más szakterületeivel együttműködve önálló tevékenységet végez. Szervezeti besorolása az adott bv. szerv sajátosságaihoz igazodik, immár önálló tevékenységet végezhet, tekintélye és felelőssége az intézeti hierarchiában növekedett. Mérei Ferenc pszichológiával kapcsolatos optimizmusa mára beigazolódott, azt írja: *„A jelek azt mutatják, hogy a harmadik évezredben fel fog tárulni a lélektan elhivatottsága az ember sorsában. Missziója az önismeret lesz... Az önismereti tudatosság az egyetlen hatékony eszköz, amelyet az elkövetkező században szembeszegezhetünk a körülményeinkből fakadó manipulációs hatásoknak.”*

Pszichológusként a 90-es évek elején kezdtem dolgozni a Szegedi Fegyház és Börtönben. Szerencsés voltam, mert találkozhattam a szakma lelkes képviselőivel. Jellemző rájuk a kíváncsiság, a pszichológia tudományos szintű művelése, a felmerült problémák megoldására törekvés. Optimizmus és lelkesedés egyszerre volt jelen a munkában. A képzőhelyeken, szellemi műhelyekben elsajátított tudás azonnal alkalmazásra került, igyekeztek átadni a „kunsztot”: hogyan lehet szakmánk sokforrású ismeretanyagát mindig a segítségre szoruló egyetlen emberre érvényes tudássá szintetizálni. Ma közel 100 pszichológus dolgozik a büntetés-végrehajtásban. Összefogva, problémákat megbeszélve,

egymást segítve a sikeres reintegrációért dolgoznak. Szakmai képzettségük szerint a klinikai szakpszichológusok, munka- és szervezetszichológusok, tanácsadók, pedagógiai szakpszichológusok és pszichológusok dolgoznak a büntetés-végrehajtásban.

A börtönpszichológus munkaterépe a zárt intézet. Mivel fontos, hogy térben közel tartózkodjon a kezelésére, gondozására bízott emberekhez, ezért rendelője általában a körleten kerül kialakításra. Belépve a fegyházba, a hely illatát/szagát érzékeljük. Ez sokáig megmaradhat bennünk, a fogvatartottak látványa, a szürke tárgyi környezet szintén maradandó élményt jelent. Vörösmarty Mihály kezdő verssora: *„Hová lépsz most, gondold meg, oh, tudós!”* önkéntelenül eszünkbe juthat.

A börtönkörülmenyek elfogadása, a körülményekhez való alkalmazkodás feltétele a további munkavégzésnek. Szupervízió, mentor segítségével könnyebb a beilleszkedés, a kellemetlen élmények feldolgozása segítheti a körülmények elfogadását. Lassan gyűlnek a tapasztalatok, tudatosodik, hogy a bv. írott és íratlan szabályai mellett a civil életben alkalmazott viselkedésmódok is adekvátak, az európai börtönalapelvek a szabadságfok és a közérzet javulását hozták. A „beilleszkedett” pszichológus képes a fogvatartottban meglátni a segítségre szoruló embert, a kezdeti szorongást legyőzve hatékonyan cselekedhet a börtön külső és belső biztonságának megőrzéséért, az önismereti tudatosság, önbecsülés kialakítása érdekében.

A pszichológus feladatai: a fogvatartottak pszichés állapotának ellenőrzése, nyomon követése, pszicho-diagnosztikai vizsgálatok elvégzése, pszichés feszültségek oldása (stresszkezelő módszerek alkalmazásával), a krízishelyzetekben intervenció (konfliktusokat előidéző tényezők, motivációk feltárása), a prevenció, korrekció és személyiségfejlesztés. A személyi állomány időszakos pszichikai alkalmassági vizsgálatának elvégzése, a pszichés támogatás, gondozás szintén feladata.

Legfontosabb tevékenysége a befogadó vizsgálat és a kockázatbecslés. A prediktív mérőeszköz felvételével megtörténik a fogvatartotti viselkedés kockázatot jelentő tényezőinek megismerése. A fogvatartás biztonságára kockázatot jelenthet a befogadott agresszív viselkedése, szuicid késztetése, pszichoaktív szerfogyasztó magatartása, szökési szándéka, valamint a hierarchiában elfoglalt alacsony vagy magas szociális státusza. A kockázatbecslés során megtörténik az öngyilkosság szempontjából veszélyeztetettek kiszűrése, állapotuknak megfelelő orvosi és pszichológusi ellátása, gondozásba vétele. A szuicid nyilvántartásban szereplők havonta vagy szükség esetén gyakrabban pszichológusi konzultáción vesznek részt. Az öngyilkos cselekmények számának csökkentése a büntetés-végrehajtás kiemelt célkitűzése. Megállapítható, hogy a Szegedi Fegyház és Börtönben az utóbbi két évben a mentálhigiénés tevékenységnek köszönhetően jelentősen csökkent az öngyilkossági cselekmények száma, növekedett a pszichológusok iránti bizalom és együttműködési készség. Szükséges megemlíteni a szex-offender csoportba tartozó fogvatartottakkal végzett önkéntes alapon működő, szexuális devianciát kezelő, visszaesést megelőző pszichológiai foglalkozásokat, amelyek intézeti szinten és a Budapesti Fegyház és Börtönben működő részlegben valósulnak meg.

Pszichológus a HSR-en¹

A Szegei Fegyház és Börtönben speciális csoportot alkotnak a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztést töltők (a továbbiakban: tézses). Többségük normál fegyház körülmények között él, kisebb létszám tartózkodik a HSR részlegen.

A tézses fogvatartottakkal végzett munka csak kismértékben különbözik a más típusú büntetést töltők pszichológusi foglalkozásától. A különbséget a foglalkozás megtartásának helyszíne adja, a fogvatartott meghallgatása a zárkában vagy a közösségi térben (foglalkoztató) történhet. A szociális tér speciális jellemzői a rácsok, elválasztó plexiüvegek, a terápiás teret pásztázó kamerák. E tárgyi környezetben kezdetben a pszichológus szokatlanul, mondhatni szorongással telve működik, csak lassan barátkozik meg a munkakörülményekkel és a fogvatartottak személyiségével.

Kritikus élethelyzetet teremthet a részlegen az új fogvatartott befogadása, a befejezett öngyilkosság, az elhalálozás, a súlyos gyógyíthatatlan beteg jelenléte és szenvedésének látványa, valamint a működéssel kapcsolatos intézeti változások.

Az előzetes ház közösségi életével összehasonlítva a HSR-en minden lelassul, szinte megáll az idő, a napi program végrehajtása a legfontosabb. Külső szemlélőnek úgy tűnhet, hogy megszűnt a létezés, pedig csak nyugalom van, a csend az indulatok, belső viharok lecsendesítését segíti. Eleinte félelemkeltő ez a hangulat, de rövid idő elteltével a nyugalmat, a zajmentes környezetet megszokják, igénylik a fogvatartottak. A gyászhoz, a veszteségérzés feldolgozásához kell az ingerekben szegényebb világ. A kevés inger kevesebb vágyat ébreszt, talán könnyebb is elfogadni az életfogytig tartó szabadságvesztés tényét. A halálig tartó bezártság tudatának, élményének elfogadására nincs külön érzékszervünk, szerencsénkre így a kezdeti reménytelen, depresszív hangulattal jellemezhető periódus felváltja a reménykedő, bizakodó szemlélet. Az évek múlásával a bizakodás alábbhagy, minél hosszabb ideje van bent valaki, annál inkább beletörődik helyzetébe, elfogadja otthonául a HSR részleget, és komfortosan kíván élni. Ha ezt az egyensúlyt valami veszélyezteti, akkor azonnal nyugtalanság, irreális gondolatok, bűnbakképzés, szuicid fantáziák jelennek meg. A pszichológusra hárul a félelmet kiváltó helyzetek feltárása, a negatív fantáziák, téveszmék felismerése, a realitás irányába való elmozdulás elősegítése, a kedélyállapot stabilizálása.

Említettem, hogy a HSR részlegre bekerülést a legnehezebb érzelmileg feldolgozni. Hosszú időszak után azt kell mondanom, hogy a most újonnan bekerültek felkészültebbek, több tudással rendelkeznek a körlet életéről, így szorongásuk sem annyira hangsúlyos. Egy nemrég bekerült tézses első élményéről így beszél: *„Az első nyomasztó éjszaka után, reggel, madárdalra ébredtem. Ez annyira megérintett, hogy versben örökítettem meg a pillanatot. Versem címe: Csillagban is madarakat hallgatok. „Alig virrad, s máris madárdalt hallok, a napocska lassan ébredszik, zene füleimnek, dalolj kis csalogány, énekes rigó és cinkos cinege, daloljatok ti kedves muzsikuskok... Ők ültetnek örömkönnyekeket arcunkra, most már tudod mit jelent számomra a madárdal. Volt idő, hogy mindent, de most már csak epedező vágyakozást”*

A fogvatartás alatt kisebb-nagyobb krízisek jelentkezhetnek. Kezelésük sikere a fogvatartott személyiségétől, pszichés sérülékenységétől, valamint előzetes élményeitől függ. Krízismunkát a körleten dolgozó team tagjai végeznek. Krízisben az azonnali

1 Hosszúidős Speciális Részleg

segítségnyújtáson van a hangsúly, például, előfordult, hogy nem hívó fogvatartott kért lelkesítő gondozást, vagy a pszichológust korábban elutasító fogvatartott fordult pszichológiai segítségért.

Előfordul, hogy az elkövetett bűncselekmény miatti önvád, büntudat vált ki érzelmi krízist. Ez általában nem jellemző az ítélet töltésének időszakára, inkább az előzetes és nem jogerősen letartóztatottnaknál találkozhatunk e krízissel. Az elítélteknél az idő múlásával, a túlélés érdekében a büntudati érzések elhalványulnak, mert fontosabb az életre berendezkedni. Érzelmi krízishelyzetben aktivizálódhatnak a korábbi élmények, az agresszió megjelenésével növekszik az öngyilkosság bekövetkezésének esélye. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az elkövetett cselekmény és a fogvatartás közötti kapcsolat nem képezi a pszichológusi foglalkozás témáját, rejtetten minden beszélgetés háttérében ott van ennek a témának a feszültsége. Vers formájában jelenítette meg egy tészes fogvatartott a bűncselekménye következtében kialakult új helyzetét és feladatát. A vers címe: Szögek. *„Az öreg bakancs szétesett, most már meztláb járom az utat, csak egy jó seprű kell, összesöpörni a szögeket, melyeket valaha szétszórtam...”* Idővel a szögek összesöpörésében segíthet a pszichológus, jelenlegi élethelyzetében még nem tart igényt a segítségre.

A börtönpszichológus munkájában a titkok megőrzése mellett a bizalom kialakítása jelent kihívást. A rendszer működéséből eredő paranoid működésmódok, a bizalmatlanság légköre nem kedvez a mentálhigiénés tevékenységnek, a pszichológus beavatkozásával szembeni ellenállás legyőzése hosszabb időt igényel. Változó a fogvatartottak izolációra adott reakciója, míg egyesek az izoláció hatására közlékenyekké válnak, mások kevesebb betekintést engednek belső világukba. Gyakran előfordul állapotellenőrzéskor, hogy jó közérzetük ellenére kijelentik: *„Nem lehetek jól, ha itt vagyok”*. Jólétükről akkor beszélnek, amikor tudnak főzni, sportolni, zenét hallgatni. Elmondásuk szerint a körleten flow élményt nyújt a versírás, új ételreceptek kipróbálása, a sportolás és fésítés, a növények ápolása, kisállat gondozása.

A HSR részlegen büntetést töltő fogvatartottak a hosszú évek alatt elfogadják a bezártságot, a körlet többi részétől való izolációt. Zárkaelhelyezésük kényelmet nyújt, nem kell megküzdeni a társakkal, nem kell alkalmazkodni a változó körülményekhez. Az izoláció az alkalmazkodóképességet gyengíti, észlelhető, hogy komolyabb konfliktusok alkalmával nem kötnék kompromisszumot, kizárólag saját érdekeiket tartják szem előtt. A személyiségváltozás lassú vagy egyáltalán nem történik meg, gyakran azt látjuk, hogy a fogvatartott viselkedéskészlete a bekerülést megelőző személyiségjegyeket markánsan hordozza. A HSR részlegen lakók reintegrációja érdekében kidolgozásra került a HSR működését szabályozó módszertani útmutató, mely nagyobb aktivitást és rugalmasabb alkalmazkodó képességet feltételez, illetve követel meg a HSR részlegen büntetésüket töltőktől, szellemiségében a reménytelenség, mint fogalom nem szerepel.

Felhasznált irodalom

- 89/2015 Bv.i pszichológusok fogvatartottakkal való tevékenységét szabályozó Módszertani útmutató.
2013.évi CCXL. törvény
Mérei F. (1989): Emlékkönyv, Budapest